

A mában megtörténő múlt

David Albaharival beszélget Virág Zoltán

– A származás, az eredet kérdése, a gyermek- és ifjúkor az 1970-es évek óta áll munkásságának fókuszában. Életrajzi alapú elbeszélései, regényei az önfigyelem kiemelése, az én-sokszorozás és a mozaikos szerkesztés számos poétikai megoldása révén mesélik el a balkáni földrajz és történelem szorongató összefüggéseit. Milyen mértékben segíti az ironikus hangoltság a múlt, az emlékek, a családi kötelékek és a kulturális identitás terhével való szembesülést, és hitelesítheti-e a megéltség erejét?

– Az ironikus hangvétel látszik a legalkalmasabbnak arra, hogy szembeülhessünk a kérdésében említett tehertételek többségével, ugyanakkor a legmegfelelőbb arra is, hogy segítsen megtartani a szükséges távolságot velük összefüggésben. Példának okáért, én majdnem lehetetlennek tartom az ironia nélküli számvetést a történelemmel – az ironikus hang használata az írás során felfokozza energiáimat, erősebbé tesz engem a történelemnél, lehetővé válik olyannak látnom a történelmet, amilyen az valójában: az életünkbe tolakodóknak, befurakodóknak, csalárd szemfényvesztőnek, gonosztevőnek, aki beveszi magát az otthonainkba, s nem akar többé odébbállni. Viszont egyáltalán nincs szükségem ironiára, amikor a családi összeköttetések, a kulturális identitás vagy a személyiség sokszorozódása kerül előtérbe az írás során. Helyette a posztmodern irodalmi arzenál szokásos harceszközeivel vértetem fel magam: a paródiával, a töredékszerű szerkesztésmóddal, a szójátékkal, az idézetek sokaságával meg az állandó alakulásban, változásban lévő formával, s teljesen elegendőnek tekintem őket ama kísérleteimhez, hogy szemléletesen bemutathassam valamely élet teljes tapasztalatát.

– Nyelv nélkül marad-e tétje az igazságnak, a hazugságnak, a szabadságnak? Az elveszített nyelvben bolyongó léleknek elegendő támasza lehet az otthontalanság, a hontalanság, a száműzöttség, az idegenség érzésének felismerése, pontos tényrögzítése?

– A nyelv az egyetlen, amellyel szabadon rendelkezünk. Szerencsétlenségünkre, nem teljesen kifogástalan, nem annyira tökéletes, mint a csend, azonban nincs más sanszunk. Oly módon kell megnyilatkoznunk, hogy mások megértsenek bennünket, beszélnünk kell még akkor is, ha látjuk, teljesen félreértenek minket. Számomra az írás a megértés és a félreértés finom egyensúlyának folyamatos kutatását jelenti. Önmagát megérteni próbáló tevékenység, valakinek a világban való helyét jelölő aktus, valamint a mások előtti megmutatkozás kedvező lehetőségének alapvető jelentésvesztés nélküli útkeresése. Íróként mindig abba a problémába ütközöm, hogy bármiről írok, a helyzet nem változik, minden marad a régiben. A száműzöttségről, a honatalanságról, az otthontalanságról, az idegenségről való gondolkodás csak még inkább tudatosítja annak tényét, hogy olyan apró-cseprő műltadarbák, emlékszilánkok között éldegélünk, melyek egykoron gyönyörű és kiteljesedett világot alkottak, hogy immár mindössze ama nyelv foszlányait birtokoljuk, amely valaha önmagában egyszer volt, hol nem volt világként létezett.

– *Annak ellenére, hogy Kanadában él, nem szakította meg kapcsolatait a belgrádi vagy az ex-jugoszláviai irodalmi és kulturális élettel. Számos alkotótársához szoros kötelékek, erős baráti szálak fűzték, fűzik. Kiket említene szívesen közülük, és van-e, akit példaképének, mesterének tekint?*

– Mikor 1994-ben Kanadába távoztam, nem feltételeztem, hogy még 2007-ben is itt leszek. Mindenesetre, sohasem gondoltam úgy, meg kellene szakítanom az összeköttetéseimet a szerbiai irodalommal. Noha Kanadában élek, még mindig szerbül írom munkáimat, s nincs szándékomban az angol nyelvre átváltani. Másként fogalmazva, teljesen rendben lévőnek találok, hogy sokkal szorosabb szálak fűznek számos szerbiai íróhoz, mint bármely kanadai alkotóhoz. Svetislav Basara, Mihajlo Pantić, Jovica Aćin, Vladislav Bajac és az olyan fiatal szerzők, mint Srđan Tešin azok, akikkel kapcsolatban állok, akiket az enyémhez hasonló poétikai felfogás jellemez. A mintáimnak tekinthető írók más-más nyelvterületeket képviselnek – Thomas Bernhard, Peter Handke, Samuel Beckett, Donald Barthelme. Természetesen Danilo Kišnek szintén jelentős hatása volt rám, bár sohasem kedveltem a politikával kapcsolatos megszállottságát.

– *A belgrádi, ljubljanoi, szarajevói, zágrábi kulturális régiók kiemelkedő szerepét figyelembe véve hogyan vélekedik a különböző nyelvek és civilizációk együttéléséről, az identitás formálódásáról, a mitologizáció, az eredetiség közötti kapcsolatokról és az etnikumköziség kontextusáról?*

– Azok közé tartozom, akik hisznek abban, hogy a multikulturalizmus bármely formája jobb a multikulturalizmus teljes elutasításánál. Az egymástól eltérő kultúrák együttélése nagyban segíthet megérteni, mennyivel gazdagabbnak érezheti magát az a valaki, aki nem monolitikus kultúrában él. Persze van, aki ragaszkodik ahhoz a véleményéhez, hogy az internet korában

semelyik kultúra sem monolitikus, ám az internet nyilvánvaló befolyása még korántsem ugyanaz, mintha valakinek tényleg megadatna egy valódi multikulturális társadalomban élnie, azokkal ellentétben, akiknek nincs ilyen esélye. A régiók és a városok, amelyeket felsorolt, kitűnő példák – a valamikori Jugoszláviában mind a négy fontos központja volt a többkultúrájúságnak, teljes nyitottsággal támogatta a régi Jugoszlávia minden szegletéből előtörő gondolatok és emberek akadálytalan áramlását, szabad mozgását. A mostani állapotokra mindez már kevésbé jellemző, e városok manapság elsősorban a saját nemzeti kultúra letéteményesei, szinte tökéletesen zárt centrumok más kultúrák számára. Meggyőződésem szerint ez komoly hátrány, jóllehet tisztában vagyok vele, előbb vagy utóbb a dolgok megváltoznak, nemcsak az internet és más médiumok óriási hatása miatt, hanem azért, mert bármely kultúra, amely hosszú időre a zártságot választja, a lassú eltűnés kockázatát kénytelen vállalni.

– *Az ideologikus gondolkodást kitűnően jellemző második esszékötetében (Tert, Beograd, 2004) ejt szót arról, hogy több Európa létezik. Az emberiség történelme pedig nem más, mint huzavona a határokról, a test, az értelem, a nemzetek, a kultúrák hatáiról. Mennyire indokolt a félelem az európaiság eszményeivel szemben?*

– Egyáltalán nem indokolt. A határok az emberiség történelmét előzőlő rossznak, gonosznak a következményei, ezért inkább esélyt kellene adnunk magunknak, hogy nélkülük élhessünk. A meghozott döntések nem fogják a határokat elmozdítani, hacsak nem egyiket-másikat önmagunkban, és ez akár remek kezdet lehet, a jobb idők valahol előttünk csillámló reménysugara. Ám mindig akadnak majd, akik azt gondolják, a határok nélküli Európa veszélyes helyszín, s fő aggodalmuk az identitás kérdésében összpontosul. De mi azzal a baj, ha valakinek a gyermeke európaiként cseperedik fel (nem kizárólag szerbként, horvátként, magyarként, satöbbiként)? Nem jutna így több esélyhez és lehetőséghez, egy sikeresen kiteljesíthető élethez? A zsidó származásúak példája azt mutatja, lehetséges államszerkezet nélkül élni, mégsem halványodik, veszik el az identitás; éppen ellenkezőleg, úgy látszik, a zsidó identitás még árnyaltabbá, erősebbé szervesült bizonyos periódusokban.

– *Lát-e különbséget az önként választott és a születés szerinti hovatartozás, állampolgárság között?*

– Meg kell tudnunk engedni magunknak, hogy azok legyünk, amik akarunk, s ha valaki jobban érzi magát egy újonnan választott nacionalitás révén, szíve joga ugyebár. Mindazonáltal azok is vagyunk, aminek mások akarnak látni bennünket, ezért néhány embernek, mi bármit is válasszunk, az sosem lesz olyan jó, mint a születés szerint meghatározott nacionalitás. Egyesek bőven megelégszenek az új hovatartozás látható, külsődleges jegyeivel (állampolgárság, útlevél etc.), de egyáltalán nem érznek úgy, mint azok, akik

az adott közösséghez tartoznak. Kanadában, ha oda letelepedési szándékkal érkezik valaki, három vagy négy év múlva állampolgársághoz juthat – számos emigránst ismerek a régi Jugoszláviából, aki kanadai állampolgárságot kapott, de magára nem tekint kanadaiként, s többé-kevésbé ez a helyzet más etnikai csoportokhoz tartozókkal. A példa rávilágít, milyen különbségek adódhatnak az önként választott és a születés szerinti hovatarozás, állampolgárság típusai között, viszont minden individuum tudatos döntést kell hozzon, vajon mi is akar lenni. Egyúttal érdemes megemlíteni, hogy Kanada elfogadja a kettős állampolgárságot, s ez a tény még komplikáltabbá teszi az ügyet, hiszen így különleges támogatást kap az az eshetőség, hogy valaki több nemzethez tartozzon egyszerre, s jól érezze magát ebben a helyzetben.

– *A történethez való visszatérés, a szubjektum státusának, holléte evidenciájának kérdésessé tétele milyen mértékben rendezte át a korábbi generációk és poétikák viszonyrendszerét? Beszélhetünk-e rivalizálásról, vagy a nyitottság, a pluralizmus jellemzi inkább a jelenlegi helyzetet?*

– Nem gondolnám, hogy a történethez való visszatérésről beszélhetnénk – a történet sohasem hagyott cserben bennünket. Az írók mindössze más-más módszereket alkalmaztak, hogy foglalkozhassanak vele. Azok iránt az eljárások iránt érdeklődtek, amelyekkel egy történet elmondható, és egy rövidke időre (az elmúlt negyven évben!) mindannyian rögeszmésen vonzódtak ahhoz, amit a történetsszervezés technikai aspektusainak nevezhetnénk. A jelzett periódus folyamán felbukkantak alkotók, akik többé-kevésbé realiztikus alapon mesélték el történeteiket. Valójában a huszadik század során sokféle írásmód hódított teret: a realista, a kísérleti és a modern a század első felében, továbbá a posztmodern, amely a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején jelent meg a színen. Szóval mindvégig a pluralizmus jellemezte a helyzetet, ahogy napjainkban is.

– *Egyetért Danilo Kiš ama megállapításával, amely szerint a barbár zsiláltság és az ösztönök irracionális önkényének ellentétéként létrejövő „formatudat” lenne a közép-európai írók egyik legfontosabb közös tulajdonsága?*

– Igen, noha nehezen látom be, miért kellene leszűkítenünk a kört pusztán a közép-európai alkotókra. Az Egyesült Államokban, a hatvanas években, amikor a metafikciónak nevezett prózát író szerzők kezdtek föltűnni, a formával való kényszeres törődésükre úgy tekintettek, mint a politikai zűrzavarral szembeni konfrontálódásuk eredményére, az írásra magára pedig úgy, mint az inspirációk irracionális önkényére. Hasonló magyarázattal illették az úgynevezett latin-amerikai irodalmi fellendülést hozók, Julio Cortázar, Gabriel Garcia Márquez, Lima és mások munkáit. A közép-európai írók hajlamosak magukra úgy tekinteni, mint akik kissé különböznek más alkotóktól, s ez az idea kaphatott valamiféle igazolást a kommunista időszakban, ám többé már nem elfogadható.

– *A teória felduzzadása és az, hogy beette magát a kultúra pórusaiba, kényszeríti-e a szerzőt arra, hogy a kortárs írásméletek rendszerében helyezze el és/vagy határozza meg magát?*

– Nem hiszem, hogy létezne afféle szabály, amelyet minden írónak követnie kellene. Az írónak elsősorban azt kell olvasnia, amit más írók létrehoztak, s nem az irodalommal foglalkozó teoretikusok mondanivalójára kell figyelnie. Elvégre az irodalomelméleti megfontolások csak egy bizonyos számú szépirodalmi szöveg megjelenése után összegezhetők, főleg ha ezek hasonló stilisztikai vagy tematikai karakterjegyeket bontakoztatnak ki és vonultatnak fel. Például magamra posztmodern íróként gondolok, bár amikor dolgozom, nem azokat a szakkifejezéseket, feltételeket tartom szem előtt, amelyek megengedhetők vagy megengedhetetlenek a posztmodern írásművészet definíciójával harmonizáló tevékenységhez. Mint író, azt csinálom, amihez csak kedvem szottyán, és egyáltalán nem azon töröm a fejem, hogy az irodalom tudorai mit fognak majd kiböngészni és kihámozni a műveimből.

– *A mai szerb irodalom legjava láthatóan nem a kritikusok, kurátorok, díjlapítók számára íródik, nem a világirodalom kortárs áramlatainak torz és beszűkült referenciabalmazán alapuló ízlést szolgálja ki. Milyen olvasói visszajelzések érkeznek, mennyire széles hazai és külföldi körben talál kedvező fogadtatásra a kortárs szerb irodalom?*

– Az olvasóknak nem szokása az irodalom elméletével törődni – ha olvasni szeretnének valamit, azt a maguk módján teszik. Amikor *Mamac* (*Csalétek*) című regényemet írtam, a legfontosabb tény azt volt számomra, hogy a kész mű, a könyv, amit az olvasók a kezükben tarthatnak, egyáltalán nem íródott meg. Más szavakkal, a *Csalétek* (úgyszólván) nem létezett. Mégis, az olvasók Szerbiában, a történet következtében, az Anyáról szóló könyvként olvasták, s szemernyit sem törődtek az én posztmodern gondolkodásmódommal. Más országok olvasói ugyanezen könyv legfontosabb részének a narrátor száműzöttségét tekintették, így sok kritikushoz hasonlóan Slobodan Milošević politikája és vezetése elleni állásfoglalásnak, nyilatkozattételnek látták a regényt. Nem vidítottak fel ezek a körülmények, hogy ugyanannak a műnek ennyire szöges ellentétben álló olvasatai lehetségesek, de hát semmit nem tehettem ellene. Ami a kortárs szerb irodalom fogadtatását illeti, ez egyáltalán nem tűnt kedvezőnek a kilencvenes évtizedben, viszont a folyamatok mostanra megváltoztak, és számos szerb író Európa-szerte publikál, különösen Franciaországban – olyanok, mint Svetislav Basara, Dragan Velikić, Goran Petrović, Vladimir Tasić... Műveik kritikai recepciója szerencsére a szövegek minőségén alapszik, nem valamiféle politikai előítéleten, elfogultságon, amelyeknek egyáltalán semmi köze sincs az irodalomhoz.

– *Az angolszász irodalom kitűnő szerb műfordítója, a héber hagyomány elismert közvetítője. Úgy látom, a hiánytalan nyelvi átültetés kizárólagos eszménye*

helyett sokkal inkább a kultúrafordítás szükségességének, az imaginációba vetett bizalomnak a híve. Melyik volt a legnehezebb munkája?

– Igaza van, helyesen látja, abban hiszek, hogy szükségünk van a fordításra, éppen azért, mert így tanulhatunk másoktól. Semelyik irodalom (és semelyik kultúra, természetesen) nem tud igazán kiteljesedni, ha nincs rálátása arra, nincs tapasztalata arról, mi is történik a világ irodalmában. Ez a magyarázata, miért nem nélkülözhetjük a fordítás két típusát: az első, az informatív változat arra ösztönöz, abban segít, hogy ismereteket szerezzünk a különböző országok irodalmi kultúrájáról a legjobb és legnagyobb hatást kiváltó könyvek lefordításának köszönhetően. A második típus talán még fontosabb, hiszen magába sűríti a különböző történelmi korok, időszakok irodalmi és más értékeinek hosszú, kitartó átültetési folyamatát. Ezek a fordítások bármely ország nyelvének és kultúrájának a javát szolgálhatják, jóllehet nem annyira számottevők az adott ország szépirodalmának későbbi kiforrásában, tökéletesedésében. Ami a saját műfordítói tevékenységemet illeti, valódi kihívásként éltem meg Vladimir Nabokov *Pale Fire* című művének lefordítását, fantasztikus tapasztalattal szolgált, ugyanis engedte megértenem (részben, legalábbis) az ő írásművészetének, inspirációinak igazi működési mechanizmusait.

Losonci Nándor fotója